

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE *entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Analizy IBE/04/2014

Ewa Matczak
Waldemar Kozłowski

KONFORMIZM I SAMOKIEROWANIE JAKO WARTOŚCI WYCHOWAWCZE RODZICÓW

Warszawa, grudzień 2014

Autorzy:

Waldemar Kozłowski: w.kozlowski@ibe.edu.pl

Ewa Matczak: e.matczak@ibe.edu.pl

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8

01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: *Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014*

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Egzemplarz bezpłatny

Streszczenie

Tekst przedstawia wyniki analiz mających na celu sprawdzenie, czy w próbie polskich rodziców (N= 4931) można wyodrębnić wartości wychowawcze postulowane przez amerykańskiego socjologa M. Kohna. Posługując się metodami analizy czynnikowej (PCA) wyodrębniono główny wymiar konformizm vs. samokierowanie oraz drugi – osiągnięcia vs. współzycie. Dane zilustrowano za pomocą tzw. biplotów. Wyniki te są zgodne z efektami analogicznych badań realizowanych w Polsce w trakcie ostatnich ok. 40 lat i wskazują na dużą stabilność wartości cenionych przez rodziców.

Summary

The text presents the results of analyses designed to determine whether in a sample of Polish parents (N = 4931) the parental values proposed by the American sociologist M. Kohn can be discerned. Using the method of factor analysis (PCA) the main dimension of conformity vs. self-direction and the second – the achievement vs. coexistence were isolated. The data were illustrated by means of the so-called biplots. These results are consistent with the outcomes of similar research conducted in Poland during the last approx. 40 years and show high stability of the values cherished by parents.

Spis treści

Streszczenie.....	3
Summary	4
Spis treści	5
1. Wprowadzenie	6
2. Procedura analizy danych.....	8
3. Charakterystyka osób badanych	9
4. Wyniki	10
5. Podsumowanie.....	26
6. Literatura cytowana	28

1. Wprowadzenie

Pojęcie wartości wychowawczych bywa rzadko precyzowane, przeważnie pojawia się bez komentarza lub jego znaczenie wynika z kontekstu, w jakim występuje. Z takim przypadkiem mamy do czynienia np. w pracach D. Alvina, analizujących przemiany wartości cenionych przez rodziców amerykańskich (Alvin, 1989, 2001). Autor ten nie podaje definicji wartości, a jego analizy dotyczą danych mówiących o tym, jak rodzice oceniają cechy dzieci.

Jedna z nowszych propozycji głosi, że „Wartość wychowawcza to taki stan, który w momencie jego przyjęcia (akceptacji) swoją treścią wychowuje, uruchamiając indywidualny proces wychowawczo-socjalizacyjny jednostki (samowychowanie) zmierzający do pełnego zrealizowania treści wartości” (Skrzypnik, 2000). Wartości wychowawcze pobudzają do działania, nie ograniczają się zatem do ich akceptacji i uznania za ważne. Są wartościami realizowanymi, a nie deklaratywnymi. Informują, jak należy postępować, i skłaniają do określonych działań.

W opracowaniu niniejszym przyjęto inny sposób rozumienia wartości wychowawczych. Zgodnie z powszechnym przekonaniem przyjęto, że rodzina pełni główną rolę w procesie przekazywania dzieciom wartości oraz ich uwewnętrznianiu. Mówiąc o rodzicielskich wartościach wychowawczych zakłada się, że punktem odniesienia są zamiary i intencje rodziców związane z dzieckiem. W związku z czym mianem tym określono cechy, które rodzice uznają za ważne i chcieliby, aby dzieci je posiadały.

Powody zainteresowania wartościami wychowawczymi mogą być następujące:

- dane na temat wartości wychowawczych informują o stanie świadomości społecznej podobnie, jak informacje dotyczące wartości, prestiżu, dążeń i aspiracji;
- można założyć, że wartości są związane z zachowaniem, a zatem wiedza na temat tego, co rodzice cenią u dzieci może wyjaśniać różnice w praktykach wychowawczych, czyli działaniach ukierunkowanych na dziecko;
- mając na uwadze zjawisko transmisji wartości przyjąć można, iż to co wysoko cenią rodzice będzie także wysoko cenione przez ich dzieciom;
- wartości wychowawcze rodziców powinny być brane pod uwagę w procesie projektowania i realizowania polityki edukacyjnej jako jeden z ważnych czynników kształtujących postawy i aspiracje młodych ludzi;
- na ocenę polityki oświatowej może mieć wpływ to, w jakim stopniu państwo stwarza możliwości realizacji tych wartości, jakie są bliskie rodzicom, a więc przeważającej części społeczeństwa.

Teoretyczną i metodologiczną podstawą prezentowanych badań są prace amerykańskiego socjologa, M. Kohna (1977, 1990, 2006). Pomimo, że należą do klasyki myśli socjologicznej i od czasu pierwszych publikacji minęło przeszło pół wieku, podstawowe ich założenia znajdują potwierdzenie w wynikach licznych badań, realizowanych w wielu krajach, m.in. w Polsce. Po okresie spadku zainteresowania tą koncepcją pod koniec ubiegłego wieku w ostatnich latach w różnych krajach pojawiają się analizy i badania do niej się odwołujące. Przykładowo wymienić można powstałe w Stanach Zjednoczonych

prace I. Mokrovej (2008), A. Lareau (2000) oraz E.B. Wenningera i A. Lareau (2009), w Japonii K. Fujimori (2003), międzykulturowe (USA, Irlandia, Rosja) analizy J.R.H. Tudge, D.M. Hogan, N.N. Kulakova i K.E. Etz (2000) czy tajwańskie badania Ch-Ch Yi, Ch-F Chang, Y-H Chnag (2004). W Polsce J. Koralewicz (2008) zrealizowała badanie wartości nawiązujące do jej wcześniejszych prac inspirowanych koncepcją M. Kohna.

Wartości określa Kohn (1977) jako koncepcje, wyobrażenia tego, co cenne, pożądane. W przypadku wartości cenionych przez rodziców Kohn przyjął, że najważniejsze znaczenie mają dwie: konformizm i samokierowanie. To, która z nich ma dla rodziców większe znaczenie, zależy od miejsca w społecznej strukturze oraz ich doświadczeń związanych z wykonywanym zawodem.

Osoby o wyższym wykształceniu przeważnie wykonują zawody specjalistyczne, wymagające różnorodnych kwalifikacji, o dużym stopniu złożoności. Praca ta nie ma charakteru rutynowego i często realizowana jest w kontakcie lub we współpracy z ludźmi. Aby dobrze ją wykonywać, należy umieć samodzielnie kierować swoimi działaniami. Rodzice mający tego rodzaju doświadczenia pragną, aby ich dzieci opanowały umiejętności i dyspozycje sprzyjające samokierowaniu.

Odmienne doświadczenia mają osoby, które nie zdobyły wysokiego wykształcenia i wykonują prace stosunkowo proste, polegające na powtarzaniu tych samych czynności. W większym stopniu mają one kontrakt z rzeczami i urządzeniami niż z innymi ludźmi. Sukces zawodowy związany jest z sumienną realizacją poleceń przełożonych i postępowaniu zgodnie z regułami. Na podstawie swych doświadczeń cenią wysoko konformizm i pragnąc powodzenia dla swych dzieci wartość tę uznają za główną w wychowaniu.

Nadmienić trzeba, że Kohn posługuje się terminem „wartości rodzicielskie”, jednak ze względu na to, iż dotyczą one cech dzieci i mają one związek z postępowaniem z nimi (por. Lareau, 2000; Szlendak, 2010), określanie ich jako „wychowawcze” wydaje się uprawnione.

2. Procedura analizy danych

Niniejsze opracowanie próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy postulowane przez koncepcję M. Kohna wartości są trafnym sposobem charakteryzowania orientacji w zakresie wychowania polskich rodziców uczniów szkół podstawowych.

Koncepcja M. Kohna zakłada, że głównym wymiarem wartości rodzicielskich jest konformizm vs. samokierowanie oraz słabszym osiągnięcia vs. współzycie. W naszej analizie postępowaliśmy w analogiczny sposób. Naszym celem nie było zatem weryfikowanie założeń teoretycznych, lecz ustalenie, czy wymiary te można wyodrębnić wśród polskich rodziców. Nie stosowaliśmy analizy głównych składowych (PCA) do zmniejszenia liczby zmiennych ze względu ich na niską korelację oraz nie spełnienie kryterium wskaźnika Kaisera-Mayera-Olkina (KMO). Nie twierdzimy, iż dwa ukryte wymiary (samokierowanie-konformizm i osiągnięcia-współzycie) w sposób dopasowany opisują zmienności wskaźników w badaniu. W związku z tym każdy model CFA z tymi dwoma czynnikami będzie „źle” dopasowany i nie będzie odtwarzał w dostatecznym stopniu korelacji/wariancji wskaźników z badania. Celem analizy nie jest wykazanie, że tak ograniczona przestrzeń opisuje w sposób dostateczny wszystkie badane wartości wychowawcze. Interesuje nas, które zmienne wartości wychowawczych wpływają w sposób istotny na „najmocniejsze” czynniki wykazane przez analizę głównych składowych.

W trakcie analizy danych posługiwano się rzadko stosowanym w tym kontekście sposobem prezentacji za pomocą tzw. biplotów. Biplot to rodzaj wykresu, w którym poszczególne ankiety pokazane są w formie punktów a zmienne w formie wektorów. Wykres taki powstaje na podstawie analizy głównych składowych i jest przydatny jako metoda wizualizacji danych wielowymiarowych.

Dane o wartościach wychowawczych rodziców zbierano za pomocą skali opracowanej przez M. Kohna, która wykorzystywana była w badaniach polskich (Koralewicz, 1987; Koralewicz, 2008; Skarżyńska, 1991). Ponieważ skala ta nie jest techniką standardową, jej adaptacje różnią się niekiedy pod względem treści poszczególnych cech zachowując oryginalną procedurę oraz sposób obliczania wyników. Podobnie w przypadku niniejszych badań: zmieniono sformułowania paru cech pod względem stylistycznym nie modyfikując ich treści. Jak pokazała J. Koralewicz (2008), zmiany tego typu nie wpływają na strukturę czynnikową, narzędzia, czyli wyodrębniane wymiary wartości.

Nie zmieniono natomiast procedury oraz sposobu obliczania wyników. Badanemu prezentuje się listę 13 cech, jakimi charakteryzować się mogą dzieci, spośród których ma wybrać trzy, które jego zdaniem są ważne w wychowaniu dzieci, a następnie określić, która z wybranych jest najważniejsza. Analogicznie proszony jest o wybór trzech cech mało ważnych i wytypowanie, która z nich jest najmniej ważna. Obliczanie wyników polega na przypisywaniu cechom liczb od 1 do 5 (1 pkt. – cecha najmniej ważna, 2 pkt. – cechy mało ważne, 3 pkt. – cechy niewybrane, 4 pkt. – cechy ważne i 5 pkt. – cecha najważniejsza). Otrzymana w ten sposób skala ma, zdaniem Kohna, właściwości skali interwałowej (Kohn i Schooler, 1986).

3. Charakterystyka osób badanych

Przedstawione dane stanowią fragment badania szkolnych uwarunkowań efektywności kształcenia (SUEK) które jest badaniem podłużnym, realizowanym na reprezentatywnej próbie uczniów szkół podstawowych. Operat losowania skonstruowano na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej (SIO z września 2009). Na podstawie danych dotyczących roku szkolnego 2009/2010 stworzono listę szkół podstawowych oraz oddziałów klas II szkół podstawowych. Schemat doboru uczniów miał charakter doboru warstwowego z zastosowaniem losowania systematycznego. W pierwszym etapie losowania podzielono operat na sześć warstw, uwzględniających wielkość miejsca zamieszkania oraz wielkość szkoły. W przypadku miejsca zamieszkania utworzono dwie kategorie: 1. wieś i miasto do 5 tys. mieszkańców oraz 2. miasto powyżej 5 tys. mieszkańców). W przypadku wielkości szkoły na podstawie liczby oddziałów ustalono trzy kategorie: 1. szkoły jednooddziałowe, 2. szkoły dwuoddziałowe oraz 3. szkoły trzyoddziałowe i większe). W każdej warstwie wylosowano w sposób zależny zakładaną liczbę szkół, proporcjonalną do liczby uczniów w szkole w klasach III. Z wylosowanej próby głównej zaledwie 53% szkół przystąpiło do badania. Reszta szkół pochodzi z próby rezerwowej. Dla wszystkich szkół, oddziałów i uczniów, którzy należeli do pierwotnej próby badanych (tj. próby z pierwszego etapu badania), wyliczono warunkowe wagi próbkowania. Badanie II etapu, z którego pochodzą analizowane dane, zrealizowano w 172 szkołach.

Rodzice wypełniali ankietę, której część, wykorzystana w niniejszym badaniu, dotyczyła aspiracji edukacyjnych w stosunku do swoich dzieci. Łącznie do udziału w badaniu przewidziano 5245 rodziców lub opiekunów prawnych. Ostatecznie w badaniu wzięło udział 93% rodziców, tj. 4931 osób. Jest to reprezentatywna próba rodziców uczniów klas IV. Ankietę wypełniało 4274 matek i 545 ojców; bardzo rzadko dane pochodzą od innych osób (opiekunów, innych członków rodziny), które ze względu na małą liczebność (ok. 2%) pominięto w dalszych analizach. Na podstawie analizy zgodności parametrów osób wypełniających ankietę z danymi wszystkich rodziców w próbie można stwierdzić, że grupa matek wypełniających ankietę jest reprezentatywna dla całej populacji matek uczniów klas IV szkół podstawowych. Wypełniający ankietę ojcowie charakteryzują się wyższym poziomem wykształcenia niż wykształcenie ojców w całej badanej próbie, częściej mieszkają w miastach i są lepiej wykształceni niż matki.

4. Wyniki

Analiza miała charakter dwustopniowy. W pierwszej fazie metodami analizy składowych głównych wyodrębniono dwa najmocniejsze wymiary wartości wychowawczych. W fazie drugiej sprawdzono, czy w skład tych wymiarów wchodziły te same cechy w grupach badanych różniących się pod względem płci, miejsca zamieszkania i poziomu wykształcenia. Można bowiem przypuszczać, że miejsce rodziców w społecznej strukturze może mieć wpływ na to, jakie cechy wchodziły w skład wymiarów wychowania.

Pierwszym krokiem analizy danych było dokonanie eksploracyjnej analizy czynnikowej [środowisko R (R Core Team (2013)) pakiet stats funkcja prcomp]. W jej efekcie wyłoniono dwa główne wymiary. Następnie posługując się pakietem psych [(Revelle, 2014): funkcja principal, rotacja varimax] przeprowadzono analizę w wyodrębnionym modelu dwuczynnikowym.

Jak pokazuje tabela 1, otrzymano dwa czynniki, z których pierwszy określić można jako konformizm vs samokierowanie, drugi zaś – osiągnięcia vs. współzycie.

Tabela 1. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach konformizm vs. samokierowanie (PC1) i osiągnięcia vs. współzycie (PC2)

Ważne jest aby dzieci:	Konformizm- samokierowanie	Osiągnięcia- współzycie
	PC1	PC2
C1. były dobrze wychowane	0.62	0.11
C2. starały się w życiu coś osiągnąć	-0.14	0.59
C3. były schludne i czyste	0.37	0.10
C4. były uczciwe	0.25	-0.63
C5. właściwie oceniały siebie i innych	-0.24	-0.20
C6. samodzielnie myślały i umiały kierować swoim życiem	-0.66	0.23
C7. umiały współzyc z innymi ludźmi	-0.20	-0.30
C8. zachowywały się jak wypada chłopcu/dziewczynce	0.43	0.15
C9. były posłuszne rodzicom	0.42	0.10
C10. były odpowiedzialne	-0.03	-0.10
C11. brały pod uwagę to, co myślą i czują inni	-0.25	-0.47
C12. były zainteresowane tym, co się wokół dzieje	-0.48	0.00
C13. pilnie się uczyły	0.23	0.44

Wartości dodatnie ładunków pierwszego czynnika są związane z cechami konformizmu: dobre wychowanie, schludność i czystość, zachowanie zgodne z płcią, posłuszeństwo rodzicom; wartości

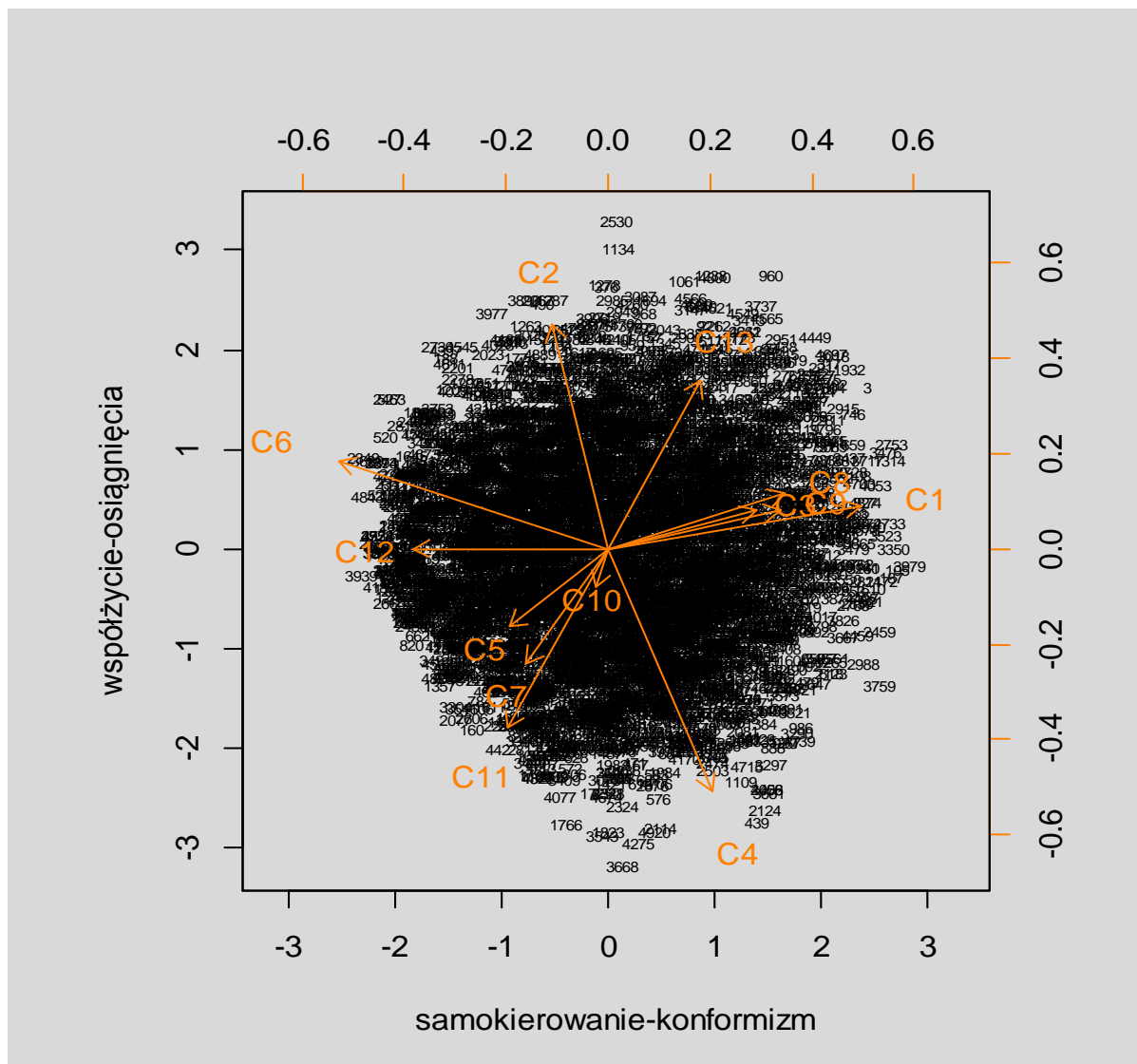
ujemne z cechami samokierowania, takimi jak: właściwa ocena siebie i innych, samodzielność myślenia, umiejętność współżycia z innymi, odpowiedzialność oraz zainteresowanie tym, co się wokół dzieje.

Wartości dodatnie ładunków drugiego czynnika są związane z cechami zaliczanymi do osiągnięć: osiągnięcia w życiu i pilna nauka, a wartości ujemne z cechami współżycia: branie pod uwagę, co myślą i czują inni, oraz uczciwość.

Wartości ładunków czynnikowych można przedstawić również graficznie w formie biplotów. W naszym opracowaniu używamy biplotu do graficznej prezentacji wyników funkcji principal. Wizualizacja ta przedstawia w formie punktów indeksy ankiet (wartości składowych) w układzie współrzędnych utworzonych przez składowe badanych wymiarów konformizm-samokierowanie i osiągnięcia-współżycie; wektory przedstawiają kierunki (skierowanie wektora) oraz moc dyskryminacyjną (długość wektora) poszczególnych cech w tym układzie (ładunki czynnikowe). Kąty między wektorami wskazują na skorelowanie zmiennych.

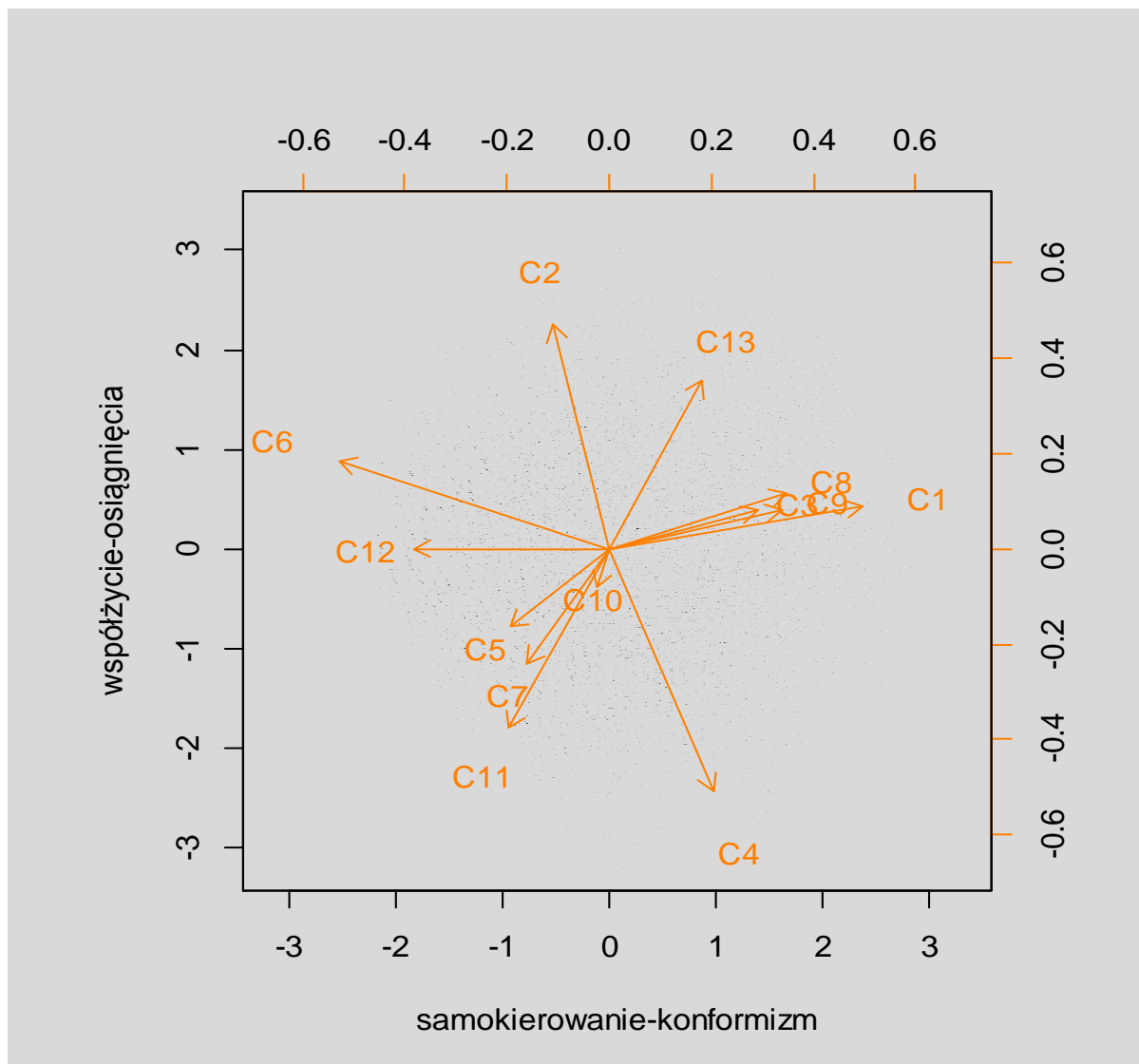
Na wykresie 1 widoczne są punkty odpowiadające poszczególnym ankietom (kolor czarny) Są to „wartości czynników” PC1 i PC2 dla każdej ankiety. Oznaczenia ankiet nakładają się na siebie tworząc mało czytelny, jednolity obraz. Ponieważ w naszych rozważaniach interesujemy się tylko cechami i ich siłą dyskryminującą to w następnych wykresach punkty reprezentujące ankiety są zmniejszone do minimum dla zwiększenia przejrzystości całego rysunku.

W dalszych częściach opracowania przyjęto dwa sposoby prezentacji wyników analiz: najpierw w formie tabelarycznej, a następnie w postaci biplotów.

Wykres 1. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach konformizm vs. samokierowanie (PC1) i osiągnięcia vs. współzycie (PC2)

Współrzędne punktu oznaczającego dana cechę odpowiadają wartościom ładunków czynnikowych tej cechy zamieszczonych w tabeli 1.

Wykres 2. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach konformizm vs. samokierowanie (PC1) i osiągnięcia vs. współzycie (PC2) – z pominięciem punktów odpowiadających ankietom

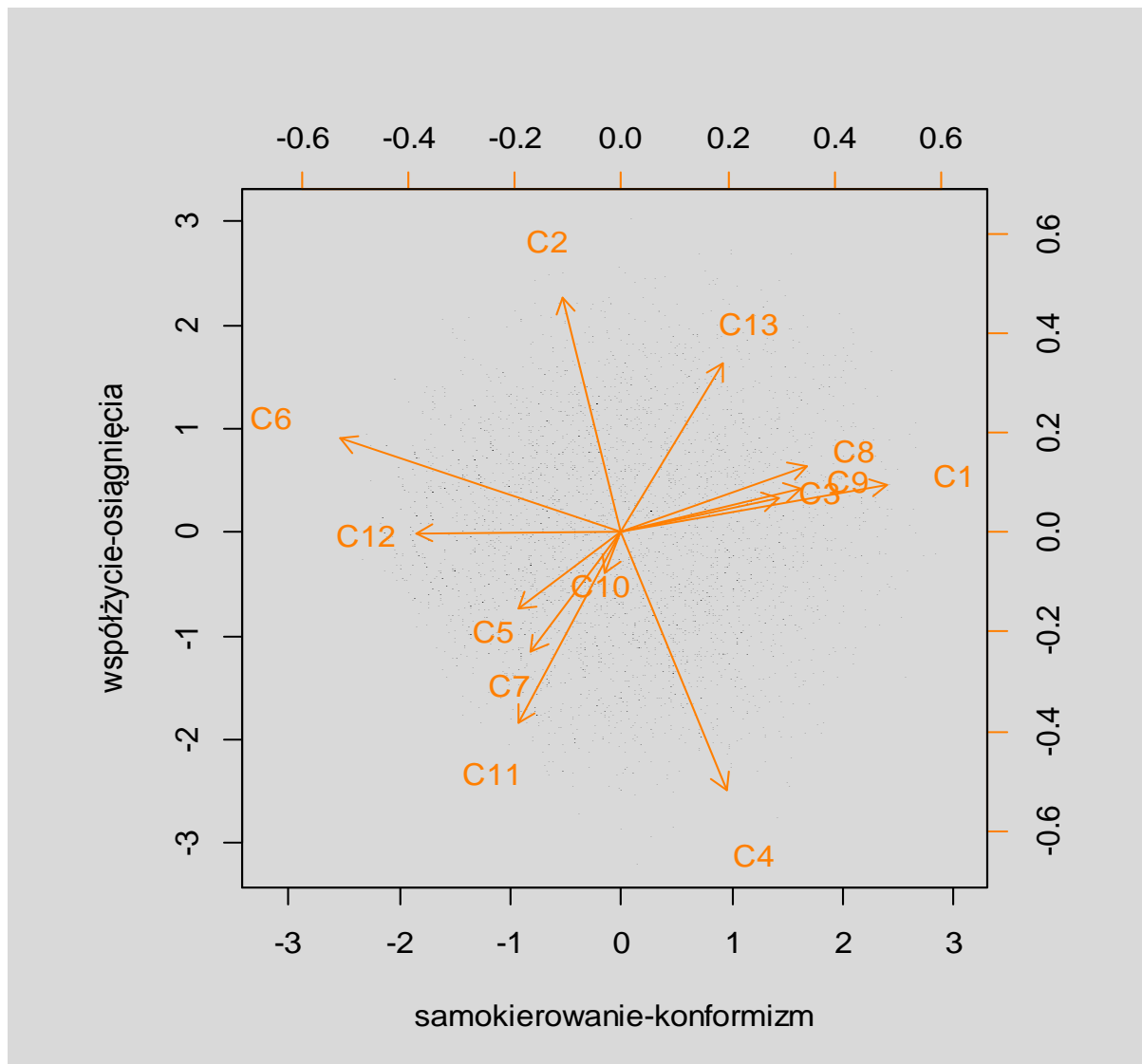
Wartości ładunków poszczególnych cech w wymiarze PC1 (konformizm vs. samokierowanie) można odczytać na górnej krawędzi wykresu, a w wymiarze PC2 (osiągnięcia vs. współzycie) z jego prawej strony. Długość wektora określa znaczenie danej zmiennej(cechy) z punktu widzenia jej mocy dyskryminacyjnej, czyli zdolności zmiennej do różnicowania elementów (odpowiedzi respondentów) w pokazanej na wykresach przestrzeni dwuwymiarowej.

Z wykresu wynika, że największe znaczenie dla czynnika PC1 (wymiar konformizm-samokierowanie) mają cechy C1, C3, C8 i C9 (związane z konformizmem) i przeciwstawne do nich (ładunki ze znakiem ujemnym) cechy C6, C7, C12 i C5 (związane z samokierowaniem). Z kolei dla czynnika PC2 (wymiar osiągnięcia-współzycie) największe znaczenie mają cechy C2 i C13 (związane z osiągnięciami) i z przeciwnymi znakami ładunków C11 i C4 (związane ze współzyciem). Potwierdzają to wartości ładunków czynnikowych tych zmiennych podane w tabeli 1. Kolejno analizie poddane zostaną efekty

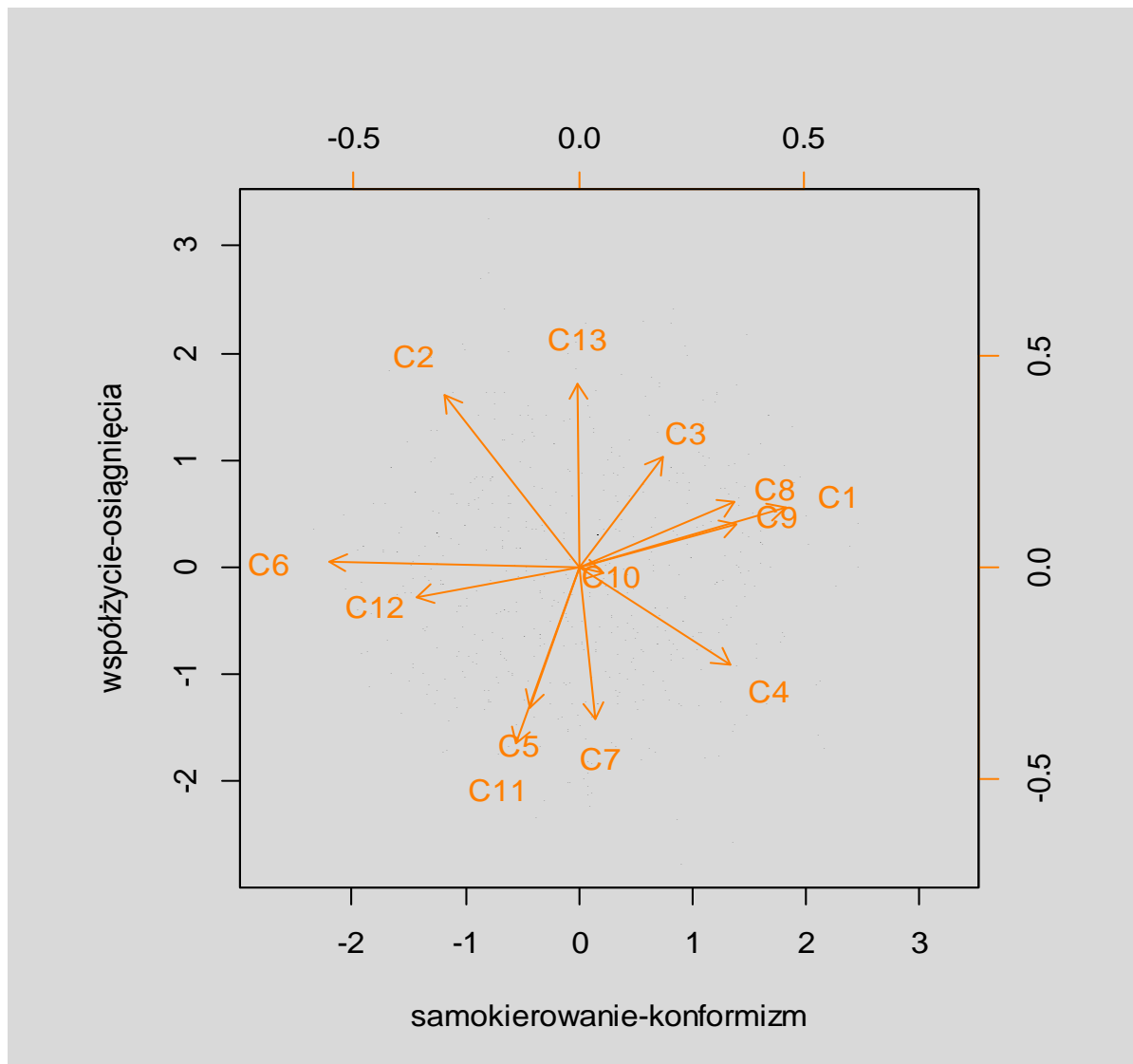
analizy czynnikowej dla grup: matek i ojców, mieszkańców wsi i miast, osób z wykształceniem podstawowym i zawodowym, średnim i wyższym.

Tabela 2. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (porównanie matki-ojcowie)

Ważne jest, by dzieci:	Matki		Ojcowie	
	Konformizm-samokierowanie	Osiągnięcia-współzycie	Konformizm-samokierowanie	Osiągnięcia-współzycie
C1. były dobrze wychowane	0,62	0,12	0,57	0,17
C2. starały się w życiu coś osiągnąć	-0,14	0,59	-0,37	0,5
C3. były schludne i czyste	0,37	0,09	0,23	0,32
C4. były uczciwe	0,25	-0,65	0,42	-0,29
C5. właściwie oceniały siebie i innych	-0,24	-0,19	-0,14	-0,41
C6. samodzielnie myślały i umiały kierować swoim życiem	-0,66	0,23	-0,69	0,02
C7. umiały współżyć z innymi ludźmi	-0,21	-0,3	0,04	-0,45
C8. zachowywały się jak wypada chłopcu/dziewczynce	0,43	0,17	0,43	0,19
C9. były posłuszne rodzicom	0,42	0,11	0,44	0,13
C10. były odpowiedzialne	-0,04	-0,1	0,07	-0,02
C11. brały pod uwagę to, co myślą i czują inni	-0,24	-0,48	-0,18	-0,52
C12. były zainteresowane tym, co się wokół dzieje	-0,48	0	-0,45	-0,09
C13. pilnie się uczyły	0,24	0,42	0,00	0,54

Wykres 3. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach konformizm vs. samokierowanie (PC1) i osiągnięcia vs. współzycie (PC2) (matki)

Wykres 4. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współżycie (ojcowie)

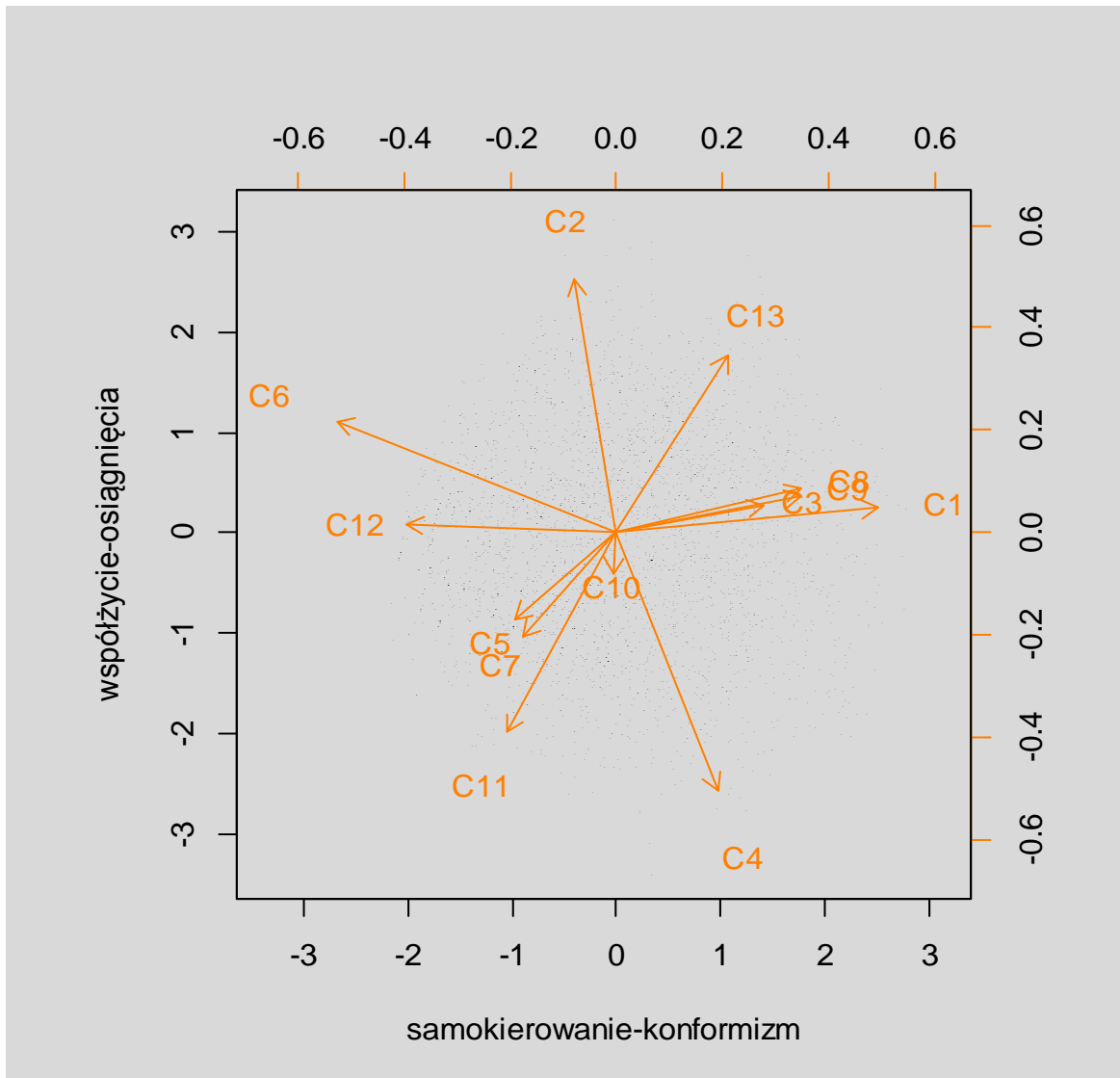
Cechy składające się na dwa wyodrębnione wymiary (konformizm-samokierowanie i osiągnięcia-współżycie) w grupie matek i ojców nie różnią się zasadniczo od wyników uzyskanych w całej próbie. Jedynie wśród ojców cecha C3 (schludność i czystość) nasyca oba wymiary: pierwszy w kierunku konformizmu a drugi w kierunku osiągnięć.

Kolejna analiza dotyczy miejsca zamieszkania.

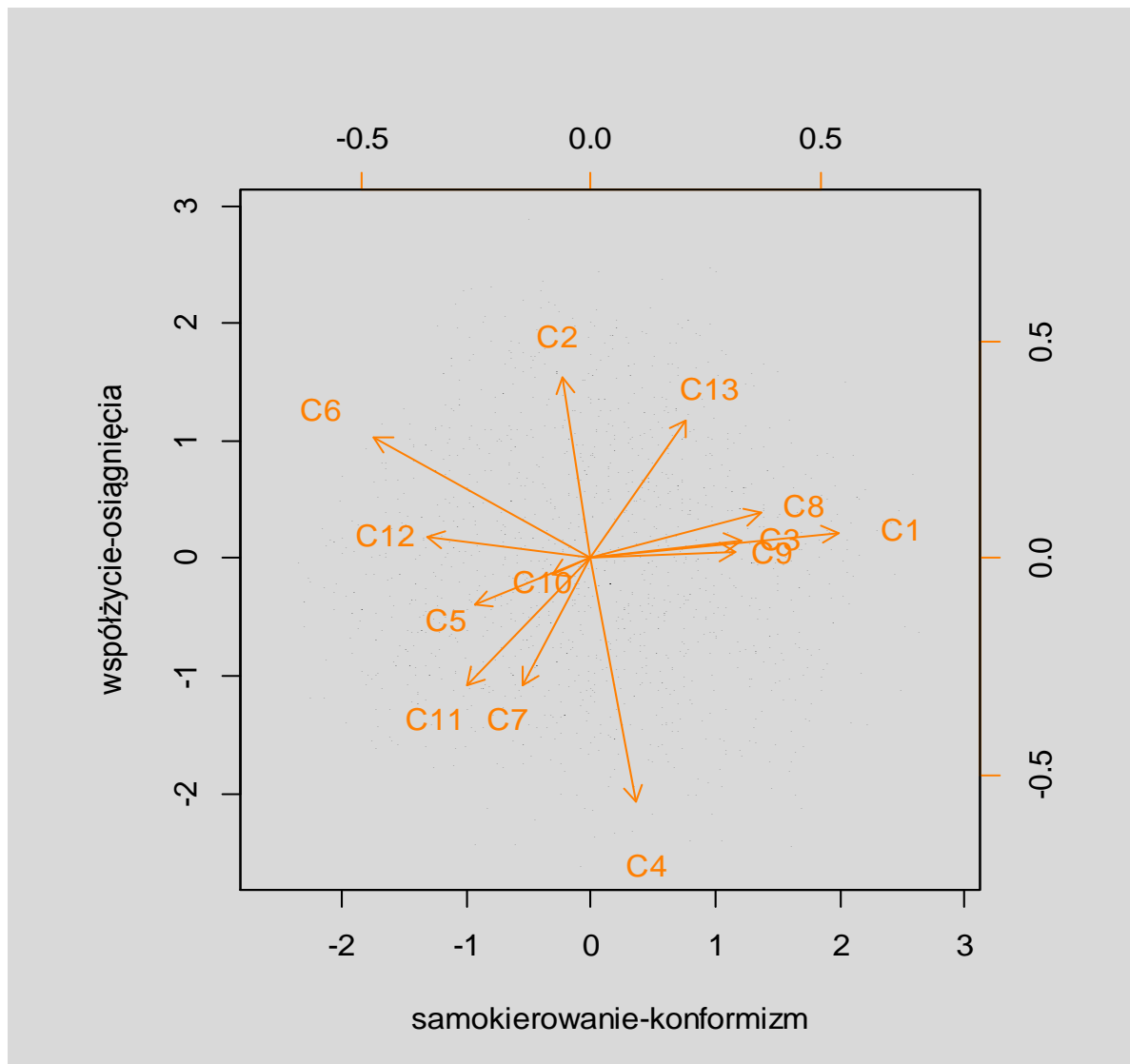

Tabela 3. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (porównanie miasto-wieś)

Ważne jest, by dzieci:	Miasto		Wieś	
	Wymiar konformizm-samokierowanie	Wymiar osiągnięcia-współzycie	Wymiar konformizm-samokierowanie	Wymiar osiągnięcia-współzycie
C1. były dobrze wychowane	0,61	0,06	0,67	0,07
C2. starały się w życiu coś osiągnąć	-0,1	0,62	-0,08	0,52
C3. były schludne i czyste	0,35	0,07	0,41	0,05
C4. były uczciwe	0,24	-0,63	0,12	-0,7
C5. właściwie oceniali siebie i innych	-0,24	-0,21	-0,32	-0,13
C6. samodzielnie myślały i umiały kierować swoim życiem	-0,66	0,27	-0,59	0,35
C7. umiały współzyc z innymi ludźmi	-0,22	-0,25	-0,18	-0,37
C8. zachowywały się jak wypada chłopcu/dziewczynce	0,43	0,11	0,46	0,13
C9. były posłuszne rodzicom	0,43	0,09	0,39	0,02
C10. były odpowiedzialne	-0,01	-0,1	-0,11	-0,05
C11. brały pod uwagę to, co myślą i czują inni	-0,26	-0,49	-0,34	-0,36
C12. były zainteresowane tym, co się wokół dzieje	-0,49	0,02	-0,45	0,06
C13. pilnie się uczyły	0,26	0,43	0,26	0,4

Wykres 5. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (miasto)

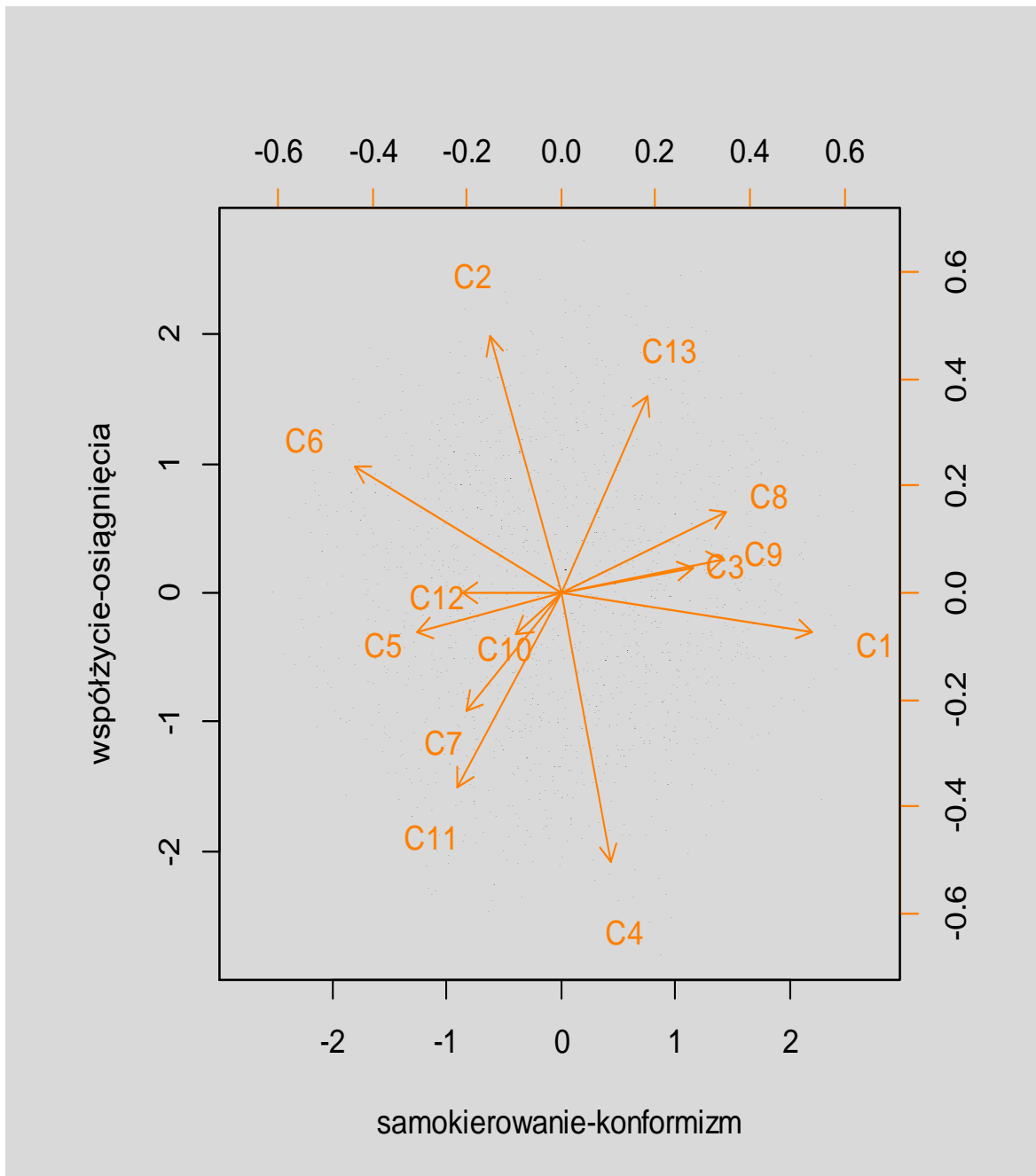
Wykres 6. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (wieś)

Wyniki analizy pokazują, że w przypadku miejsca zamieszkania (miasto/wieś) również te same cechy tworzą dwa główne wymiary.

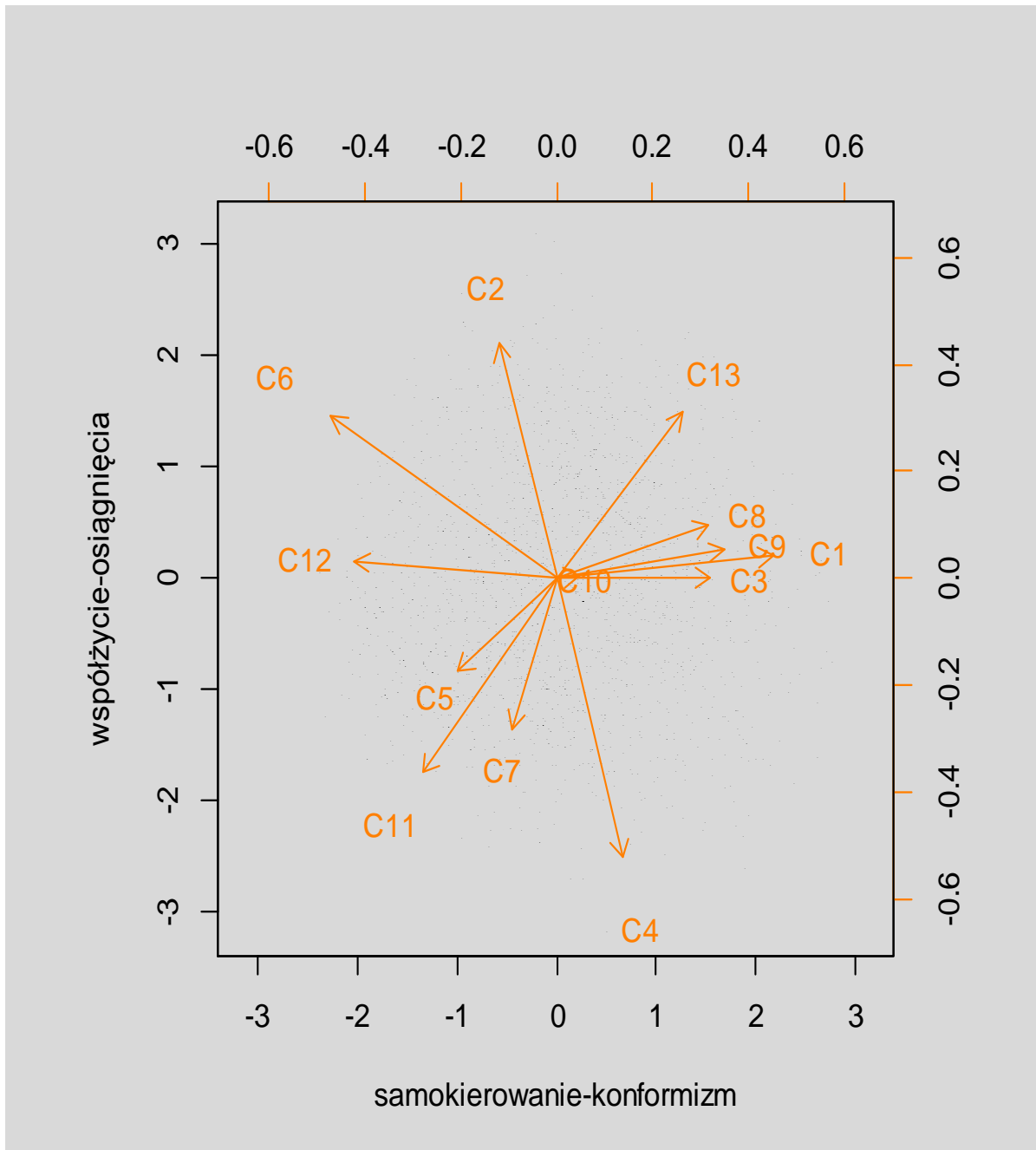
W następnym etapie po uwagę wzięto poziom wykształcenia, analizowany na trzech poziomach.

Tabela 4. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia (porównanie według wykształcenia wypełniającego ankietę)

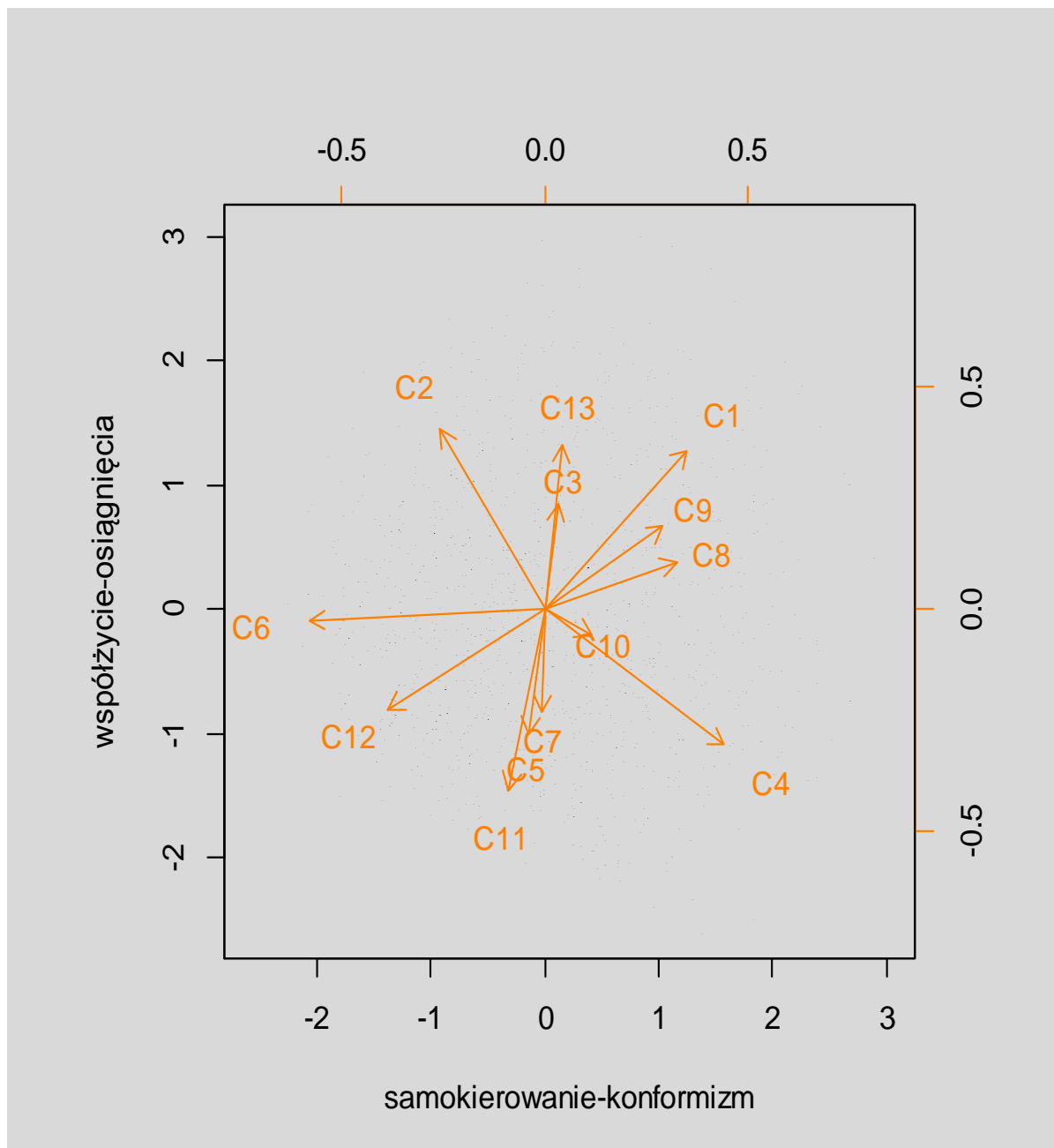
Ważne jest, by dzieci:	Wykształcenie					
	podstawowe i zawodowe		średnie		wyższe	
	Wymiar konformizm-samokierowanie	Wymiar osiągnięcia-współzycie	k-s	o-w	k-s	o-w
C1. były dobrze wychowane	0,66	-0,09	0,57	0,05	0,44	0,45
C2. starały się w życiu coś osiągnąć	-0,19	0,6	-0,15	0,55	-0,32	0,51
C3. były schludne i czyste	0,35	0,06	0,4	0	0,04	0,29
C4. były uczciwe	0,13	-0,63	0,17	-0,65	0,55	-0,38
C5. właściwie oceniali siebie i innych	-0,38	-0,09	-0,26	-0,22	-0,05	-0,35
C6. samodzielnie myślały i umiały kierować swoim życiem	-0,55	0,29	-0,59	0,38	-0,72	-0,03
C7. umiały współzyc z innymi ludźmi	-0,25	-0,27	-0,12	-0,35	-0,01	-0,29
C8. zachowywały się jak wypada chłopcu/dziewczynce	0,44	0,19	0,4	0,12	0,41	0,13
C9. były posłuszne rodzicom	0,43	0,08	0,44	0,07	0,36	0,23
C10. były odpowiedzialne	-0,12	-0,1	0,06	0	0,15	-0,07
C11. brały pod uwagę to, co myślą i czują inni	-0,27	-0,45	-0,35	-0,45	-0,11	-0,51
C12. były zainteresowane tym, co się wokół dzieje	-0,26	0,00	-0,53	0,04	-0,48	-0,28
C13. pilnie się uczyły	0,23	0,46	0,33	0,39	0,06	0,46

Wykres 7. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (wysztalcenie podstawowe i zawodowe)

Wykres 8. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (wykształcenie średnie)

Wykres 9. Ładunki czynnikowe cech w wymiarach: konformizm vs. samokierowanie i osiągnięcia vs. współzycie (wykształcenie wyższe)

Zarówno w całej próbie jak i we wszystkich badanych grupach (zróżnicowanych ze względu na miejsca zamieszkania, poziom wykształcenia oraz osobę wypełniającą ankietę) można zaobserwować, że cechy: dobre wychowanie, posłuszeństwo, płęć, są przeciwstawne cechom: samodzielność, zainteresowanie w wymiarze konformizm-samokierowanie. Analogicznie, na wymiarze: osiągnięcia vs współzycie, z jednej strony występuje dążenie do osiągnięć oraz pilność w uczeniu się, z drugiej – uczciwość, współzycie, myśli i uczucia innych. Pojawiają się niewielkie różnice w wartościach ładunków czynnikowych poszczególnych cech ale kierunki ich oddziaływań są zawsze jednakowe.

Na biplotach można łatwiej niż na podstawie tabel zauważyć, że niektóre cechy są w podobnym stopniu nasycone ładunkami czynnikowym obu wymiarów, w związku z czym nie jest kwestią jednoznaczną, do którego z nich należy je przypisać.

Wśród respondentów z wykształceniem wyższym oraz ojców dążenie do osiągnięć oprócz nasycenia ładunkami drugiego wymiaru (osiągnięcia vs. współzycie) ma także znaczące ładunki czynnikowe ($>0,3$) drugiego wymiaru (w kierunku samokierowania). Natomiast czystość i schludność ma większe nasycenie ładunkami czynnikowymi w kierunku osiągnięć niż w kierunku konformizmu. Na podobnej zasadzie ocena siebie i innych na większe nasycenie ładunkami w kierunku współzycia niż samokierowania, a cecha uczciwość w kierunku konformizmu niż współzycia. W grupie rodziców z wyższym wykształceniem dobre wychowanie ma ładunek czynnikowy w kierunku konformizmu tak jak w we wszystkich badanych grupach oraz równie wysoki (0,45) w kierunku osiągnięć.

Problemy tego rodzaju mogą wynikać z sygnalizowanej przez innych badaczy (por. Koralewicz, 2008) wieloznaczności rozumienia pojęć, za pomocą których prezentowane były cechy.

Ostatni etap analizy polegał na przeprowadzeniu analizy wariancji oraz porównaniu wartości czynników w podgrupach wyróżnionych ze względu na płeć dziecka, miejsce zamieszkania rodzica i jego wykształcenie

Analiza wariancji dla wartości czynników konformizm-samokierowanie i osiągnięcia-współzycie wykazała istotną statystycznie zależność od wykształcenia (odpowiednio $F(2, 4667) = 224,42, p < 0,0001$; $F(2, 4667) = 28,71, p < 0,0001$). Czynnik konformizm-samokierowanie zależy również od miejsca zamieszkania ($F(1, 4667) = 20,90, p < 0,0001$), ale należy pamiętać, że mamy nadreprezentację rodziców wyżej wykształconych wśród mieszkańców miast.

Tabela 5. Wartość czynników w zależności od płci dziecka, miejsca zamieszkania i wykształcenia rodziców

Czynniki	Płeć		Miejsce zamieszkania		Wykształcenie		
	chłopiec	dziewczynka	miasto	wieś	podst. i zawodowe	średnie	wyższe
konformizm-samokierowanie	-0,0253	0,0089	-0,0786	0,1879	0,367	-0,004	-0,415
osiągnięcia-współzycie	-0,0291	0,0235	-0,0283	0,0621	0,157	-0,034	-0,128

Zmienną najsilniej różnicującą wartości wychowawcze rodziców jest wykształcenie (tabela 5). Wartości czynnika konformizm vs. samokierowanie pokazuje, że wraz z wykształceniem wzrasta znaczenie cech związanych z samokierowaniem, a największe jest wśród osób z wykształceniem wyższym. W grupie

tej najwyższy ładunek czynnikowy ma samodzielne myślenie i kierowanie swoim życiem). Podobnie wysokie wskaźniki cechy te uzyskały w badaniu Koralewicz, 2008.

Orientacja na osiągnięcia dziecka przeważa u osób z niższym poziomem wykształcenia (podstawowym i zawodowym) oraz u mieszkańców wsi. Wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie znaczenie umiejętności współzycia z innymi ludźmi, najwyższy poziom osiąga ono u osób z wykształceniem wyższym.

Matki są bardziej konformistyczne niż ojcowie i większe znaczenie w wychowaniu dzieci przypisują umiejętności współzycia z innymi, dla ojców zaś ważniejsze są osiągnięcia. Ogólnie wieś jest bardziej konformistyczna i nastawiona na osiągnięcia, a mieszkańcy miast preferują cechy związane z samokierowaniem oraz współzyciem z innymi ludźmi.

W wychowaniu chłopców preferowane są cechy związane z samokierowaniem i współzyciem z innymi ludźmi, a w przypadku dziewcząt te, które wiążą się z konformizmem i osiągnięciami.

5. Podsumowanie

Zaprezentowane wyżej analizy pokazują, że wartości wychowawcze postulowane przez koncepcję M. Kohna są trafnym sposobem charakteryzowania orientacji w tym zakresie polskich rodziców. Na podstawie danych otrzymanych od ok. 5 tys. rodziców uczniów klas czwartych szkół podstawowych stwierdzono, że głównym wymiarem organizującym cechy cenione u dzieci jest konformizm vs. samokierowanie.

Ten ogólny wniosek opatrzyć należy parom komentarzami:

- W analizie otrzymano drugi wymiar, osiągnięcia vs. współzycie, z czym mamy do czynienia także w innych badaniach (np. Skarżyńska, 1991). Kohn (2006) akceptuje fakt, że za pomocą analizy czynnikowej otrzymać można różne rozwiązania (jeden, dwa czy nawet trzy wymiary), jednak koncentruje się tylko na jednym: konformizmie i samokierowaniu, ponieważ ma dla niego teoretyczne uzasadnienie. Ważne jest także, że wymiar ten w określonym zbiorze cech pełni główną rolę, a w jego skład wchodzi cechy postulowane przez koncepcję.
- Badanie nie miało na celu weryfikacji teorii M. Kohna, zwłaszcza zaś twierdzeń dotyczących relacji pomiędzy miejscem jednostki w strukturze społecznej a wartościami cenionymi u dzieci. Nie pozwalają na to skąpe dane o badanych rodzicach, ograniczające się do ich wykształcenia. Jeśli jednak uznać, że jego poziom jest ważnym wyznacznikiem pozycji w społeczeństwie (w tym także wykonywanego zawodu), to stwierdzony w badaniu silny związek wykształcenia z głównym wymiarem wartości wychowawczych przemawia na rzecz słuszności teoretycznych poglądów amerykańskiego socjologa.
- Otrzymanych wyników nie można nadmiernie uogólniać, trzeba bowiem mieć na względzie, że badana próba nie jest w pełni reprezentatywna w skali kraju, a nawet rodziców. Do ostrożności skłania także ograniczony teoretycznymi założeniami zbiór cech, jaki przedstawiono badanym. Nie można wykluczyć, że zastosowanie innej techniki zbierania danych na temat wartości (np. swobodnych wypowiedzi) dałoby odmienne rezultaty. Warto zarazem podkreślić, że tendencja do przypisywania większego znaczenia wartościom samokierowania niż konformizmowi jest zbieżna z danymi pochodzącymi z innych krajów naszego kręgu kulturowego (por. np. analizy Alvina). Można zatem przyjąć, że jest ona przejawem szerszych przemian społeczno-kulturowych.
- Rozpatrując przedstawione dane w kontekście naszego społeczeństwa, można się zastanawiać nad stabilnością orientacji wartościujących w odniesieniu do dzieci oraz ich małym zróżnicowaniem. Polskie badania inspirowane koncepcją M. Kohna i realizowane z jego udziałem rozpoczęte zostały w okresie socjalizmu (lata 70. ubiegłego wieku), a ich kontynuacje w zasadniczo odmiennych warunkach politycznych, społecznych i ekonomicznych przynoszą zbliżone rezultaty mówiące o znaczeniu tych samych kategorii wartości. (Słomczyński i inni, 1996). Głównym czynnikiem różnicującym orientacje wychowawcze jest poziom wykształcenia. Rodzicom o wyższym jego poziomie bliskie są wartości samokierowania, osoby z niskim wykształceniem w wychowaniu dzieci preferują konformizm. Zaprezentowane analizy pokazują, że poza wykształceniem zróżnicowanie

preferencji pod względem cech ważnych w wychowaniu jest bardzo małe. Nie ma zasadniczych różnic pomiędzy matkami i ojcami, nie ma znaczenia płeć dziecka. Dane te skłaniają do tezy mówiącej o dużej homogeniczności naszego społeczeństwa pod względem przekonań na temat tego, co jest ważne w wychowaniu. Ponieważ jedynym czynnikiem zróżnicowania jest wykształcenie, a jego poziom szybko się podnosi, oczekiwać można kontynuacji tego zjawiska, a nie stopniowych zmian.

- Analiza została wzbogacona wizualizacją danych za pomocą biplotów pozwalającą na przedstawienie obserwacji i zmiennych na tym samym wykresie. W naszym opracowaniu wykorzystano tylko część możliwości, jakie stwarza ta metoda, np. pominięto, ze względu na zbyt dużą liczbę danych, możliwość porównywania wyników poszczególnych osób na wyróżnionych wymiarach.

6. Literatura cytowana

Alvin, D. F. (1989). Changes in qualities valued in children in the United States, 1964 to 1984. *Social Science Research*, 18, 195-236.

Alvin, D. F. (2001). Parental values, beliefs, and behavior: a Review and promulga for research into the New Century. W: *Children at the millennium: Where have we come from, where are we going?*, S. L. Hofferth i T. J. Owens (red.). Elsevier Science. Str. 97-140.

Fujimori, K. (2003). *The study of values within the Japanese context*. Paper presented at TASA 2003 Conference, University of New England, 4–6 December 2003.

Kohn, M. L. (1977). *Class and conformity. A study in values*. Homewood, Dorsey Press.

Kohn, M. L. (1983). *On the transmission of values in the family: A preliminary reformulation*. *Research in Sociology of Education and Socialization*, 4, 1-12.

Kohn, M. (2006). *Change and stability. A cross-national analysis of social structure and personality*. Boulder, Paradigm Publishers.

Kohn, M. L., Schooler, C. (1986). *Praca a osobowość. Studium współzależności*. Warszawa: PWN.

Kohn, M., Slomczynski, K. (1990). *Social Structure and Self-Direction: A Comparative Analysis of the United States and Poland*. Oxford: Blackwell.

Koralewicz, J. (1987). *Autorytaryzm, lęk, konformizm*. Wrocław: Ossolineum.

Koralewicz, J. (2008). *Autorytaryzm, lęk, konformizm*. Warszawa: Scholar (wyd. 2 zmienione i poszerzone).

Lareau, A. (2002). Invisible inequality: Social class and childrearing in Black families and White families. *American Sociological Review*, 67, 747-776.

Mokrova, I. (2008). *The relations between social class, maternal values of self-direction and conformity, and child persistence*. Dostęp: <http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/umi-uncg-1549.pdf>.

R Core Team (2013). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org>.

Revelle, W. (2014). *Procedures for Personality and Psychological Research*, Northwestern University, Evanston, Illinois, USA, Dostęp: <http://CRAN.R-project.org/package=psych> Version = 1.4.4.

Skarżyńska, K. (1991). *Konformizm i samokierowanie jako wartości (struktura źródła)* Warszawa: Instytut Psychologii PAN.

Skrzypniak, T. (2001). Transmisja międzypokoleniowa wartości wychowawczych w rodzinie. *Roczniki Socjologii Rodziny*, tom XIII, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 149-160.

Słomczyński, K. M., Janicka, K., Mach, B. W., Zaborowski, W. (1996). *Struktura społeczna a osobowość. Psychologiczne funkcjonowanie jednostki w warunkach zmiany społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Szlendak, T. (2010). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Tudge, J. H. R., Hogan, D. M., Kulakova, N.N., Etz, K.E. (2000). Parents child-rearing values and beliefs in the United States and Russia: The impact of culture and social class. *Infant and Child Development*, 9, 105-121.

Yi, Ch.-Ch., Chang, Ch.-F., Chnag Y.-H. (2004). The intergenerational transmission of family values : A comparison between teenagers and parents in Taiwan. *Journal of Comparative Family Studies*, 35, 523-545.

Weninger, E. B., Lareau, A. (2009). Paradoxical pathways: An ethnographic extension of Kohn's findings on class and childrearing. *Journal of Marriage and Family*, 71, 680-695.